

Тичина Дмитро Михайлович – старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Основні напрями запобігання транснаціональній організованій злочинності в Україні

Статтю присвячено розгляду тенденцій транснаціональної злочинної діяльності. Надано кримінологічну характеристику та визначено основні напрями запобіжної діяльності щодо транснаціональної злочинності у сфері господарської діяльності, торгівлі людьми, незаконного обігу наркотичних засобів і зброї.

Ключові слова: транснаціональна злочинність, організована злочинність, законодавство, правоохоронні органи, запобігання, міжнародна діяльність.

Постановка проблеми. Практична діяльність правоохоронних органів свідчить, що в організації запобігання організованій злочинності в Україні в умовах її транснаціоналізації важливого значення набуває міжнародна практика та їх ефективна взаємодія.

Аналіз наукових положень і публікацій. В процесі аналізу наукових джерел, що присвячені вивченню транснаціональної організованої злочинності в Україні, та вивченню основних напрямів її запобігання були вивчені роботи таких авторів як: Ю. М. Антонян, М. Г. Вербенський, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. І. Долгова, А. П. Закалок, А. Ф. Зелінський, І. І. Карпець, О. М. Костенко, А. П. Тузов, Л. Д. Удалова, В. І. Шакун та ін.

Метою наукової статті є розроблення на основі законодавства, наукових джерел, результатів узагальнення правоохоронної практики науково обґрунтованих правових та організаційних засад запобігання транснаціональній організованій злочинності.

Для реалізації поставленої мети були сформовані наступні завдання:

– надати кримінологічну характеристику транснаціональної організованої злочинної діяльності в Україні;

– визначити основні причини та умови транснаціональної організованої злочинної діяльності;

– запропонувати основні напрями запобіжної діяльності правоохоронних органів України щодо організованої злочинної діяльності в Україні.

Найважливішими умовами розбудови України як правової держави є завершення реформування системи кримінальної юстиції, приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, що відбувається у період становлення ринкових відносин під впливом тривалої економічної кризи, безпрецедентної тінізації економіки, криміналізації суспільних відносин. Особливу небезпеку для розбудови держави і формування громадянського суспільства становлять суттєві зміни в структурі злочинності, яка набуває ознак організованої й транснаціональної. За даними МВС України, на території держави у 2001–2011 рр. виявлено 389 організованих груп і злочинних організацій з міжнародними і транснаціональними зв'язками.

Передумови транснаціональної злочинності виникали у надрах тіньової економіки колишнього СРСР наприкінці 1970-х – початку 1980-х років у колах, що мали можливість виходу за кордон. Розвитку організованої злочинності сприяли такі фактори, як: лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, руйнування єдиного економічного простору, відсутність ефективно охоронюваних кордонів, ослаблення держави та її інституцій, політична нестабільність, корупція. Під час перебудови й стихійного переходу до ринку злочинні організації використовували транснаціональні можливості, що відкривалися, для контрабандного вивозу нафтопродуктів, золота, металів, сировини, озброєння, валюти, антикваріату і творів мистецтва в інші країни, контрабандного й безмитного ввезення товарів в Україну [1].

Організована злочинність у нашій країні на початку XXI століття поступово набуває якостей транснаціонального явища, стає реальною загрозою демократичним процесам в Україні як за своїми масштабами, так і за руйнівним впливом. Транснаціональна злочинність формує середовище, що загрожує соціально-економічному розвитку кожної з держав, причому її розповсюдження постійно зростає. Вона здатна не лише розширювати свою діяльність, але й націлювати її на підриив безпеки економіки багатьох країн, у першу чергу тих, що розвиваються, та країн з перехідною економікою. Це – небезпечне явище, що має глобальний характер, від нього не захищена жодна країна чи регіон. У зв'язку з цим необхідно адекватно оцінювати масштаби та ступінь його загрози.

Основні фактори, що сприяють розвитку транснаціональної злочинності, – це: відсутність до останнього часу необхідних законів про боротьбу з організованою злочинністю взагалі й транснаціональної, зокрема; законів, що переслідують за відмивання “брудних” грошей; ефективно діючої системи правоохоронних органів; жорсткого валютного, фінансового, банківського, податкового та іншого економічного контролю, добре обладнаних кордонів і чітко налагодженої митної та міграційної служб; державного усвідомлення небезпеки “своєї” і “чужої” транснаціональної злочинності; політичної волі для боротьби з нею [2].

На початку перебудови процесу криміналізації суспільства сприяли величезні ресурси: не поділена державна власність; високі технології озброєнь і засобів масового ураження, включаючи хімічні та ядерні матеріали; незаповнений ринок для незаконних товарів і послуг; хабарництво і корупція посадових і службових осіб, у тому числі й у системі кримінальної юстиції; злидарський стан значної частини населення; високий рівень безробіття населення, викинутого державою, у тому числі висококласних фахівців, учених, які намагаються вижити будь-яким шляхом; острах влади, деяких політичних і громадських діячів бути “авторитарними” і встановити жорсткий соціально-правовий контроль над кримінальною економічною діяльністю.

На сьогоднішній день під транснаціональною організованою злочинною діяльністю слід розуміти здійснення злочинними організаціями незаконних операцій, пов’язаних з переміщенням потоків інформації, грошей, фізичних об’єктів, людей, інших матеріальних і нематеріальних засобів через державні кордони з метою використання сприятливої ринкової кон’юнктури в одній або кількох іноземних державах для одержання істотної економічної вигоди, а також з метою ефективного ухилення від соціального контролю за допомогою корупції, насильства й використання значних розходжень у системах кримінального правосуддя різних країн.

За даними МВС України, на території нашої держави у 1997 році виявлено 24 організовані групи та злочинні організації з міжнародними зв’язками, у 1999 р. – 9, 2002 р. – 21, 2006 р. – 28, 2009 р. – 29, а у 2011 р. – 34. Починаючи з 1997 року, ОВС України знешкоджено 389 злочинних угруповань з міжнародними (транснаціональними) зв’язками (у середньому 26 на рік) [3].

За даними Головного управління МВС України по боротьбі з організованою злочинністю, понад 2 тис. громадян України втягнені у світові транснаціональні злочинні формування. Вони мають стійкі зв’язки зі злочинними структурами країн СНД, Балтії, США, ФРН,

Польщі, Угорщини, Туреччини та інших держав. За оцінками закордонних експертів, злочинцями з СНД поміщено в західних банках не менш як 50 млрд дол. США [4].

Найнебезпечнішими виявами транснаціональної злочинності, характерними для сучасної України, є злочинність у сфері господарської діяльності, легалізація (відмивання) коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом; злочинність, пов'язана з торгівлею людьми та нелегальною міграцією; злочинність, пов'язана з незаконним обігом наркотичних засобів і зброї.

У господарській сфері криміналітет встановив тотальний контроль над комерційною мережею торгівлі, валютний обіг тіншової економіки становить 8–10 млрд доларів, тінхова економіка є джерелом існування 75 % населення України, 60 % капіталу утримують кримінальні структури, 90 % фірм перебувають під впливом кримінальних структур. Таким чином, організована злочинність у сфері господарської діяльності, накопичуючи значний капітал, інвестує його не у розвиток вітчизняної економіки, особливо промисловості, а навпаки, вивозить в офшорні зони для наступного відмивання, а також використовує лібералізацію зовнішньоекономічних відносин, бере участь у торгових відносинах, які є живильним середовищем для розвитку транснаціональної економіки. Так, згідно з оцінками експертів Всесвітнього банку, щорічно до 10 млрд доларів вивозиться з України за кордон. Унаслідок цього держава втрачає не тільки важливі для її внутрішнього ринку ресурси, але й не має достатніх коштів для стабілізації економіки і соціальної сфери. Усі зазначені фактори призводять до формування “тіншової економіки”, яка взагалі має міждержавний характер, її домінуючими сегментами стали: нелегальний експорт капіталів; корупція; нелегальні зовнішньоекономічні операції; неповернення коштів закордонними партнерами і перерахування їх на спеціальні рахунки; угоди з іноземними партнерами за змовою з ними про поділ коштів; шахрайська діяльність трастових та інвестиційних компаній, а також фірм і банків. За деякими оцінками, за кордоном знаходиться майже 20 млрд доларів, нелегально експортованих з України [5, с. 24].

Певним індикатором транснаціональної злочинності в Україні є так звана торгівля “живим товаром” – пряме й непряме втягнення громадян у проституцію, їх вивіз за кордон і продаж у наложниці, нелегальний ввіз, вивіз та експлуатація робочої сили громадян інших країн тощо. В національному кримінальному законодавстві відповідальність за такі діяння передбачена статтею 149 КК України “Торгівля людьми або інші незаконна угода щодо людини” [6, с. 14].

МВС України співпрацює з Міжнародною організацією з міграції в Україні у напрямі запобігання та боротьби з таким кримінальним явищем, як торгівля людьми. Питання протидії міжнародному трафіку залишається надзвичайно актуальним як для України, так і для всього світового співтовариства, однак сьогодні життя та здоров'я людини, на жаль, продовжують залишатись "розмінною монетою" в руках злочинців.

За інформацією Міжнародної організації з міграції, останніми роками близько 400 тис. наших співвітчизників виїхали у пошуках роботи за кордон; з них понад 100 тис. українських жінок потрапили у тенета ділків секс-індустрії країн-реципієнтів.

Загальний рівень цього виду злочинності в Україні відображають статистичні дані МВС України, згідно з якими з часу введення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми (з березня 1998 р.) виявлено 2921 такий злочин (1998 р. – 2, 2000 р. – 42, 2001 р. – 89, 2003 р. – 289, 2006 р. вчинено 376, 2009 р. – 379, 2010 р. – 399 злочинів). У 2002 р. кількість виявлених потерпілих від торгівлі людьми становила 198 осіб, у 2006 р. – 393, а у 2011 р. – 477 [7].

З моменту встановлення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми в Україні правоохоронними органами України порушено у 1998 р. дві кримінальні справи, 1999 р. – 11; 2000 р. – 42; 2002 р. – 169; 2004 р. – 269; 2006 р. – 376; 2007 р. – 359; 2008 р. – 322; 2011 р. – 399 [7].

Органами внутрішніх справ України постійно вживаються організаційні та практичні заходи, спрямовані на перекриття каналів вербування та переміщення українських громадян за кордон з метою експлуатації. Головна роль на даному напрямку оперативно-службової діяльності належить створеному у 2005 році Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, та відповідним управлінням (відділам) Головних управлінь та Управлінь МВС України в областях, містах Києві та Севастополі. У липні 2010 року перейменовано у Департамент боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми.

У позитивному аспекті відмічено зусилля Міністерства щодо протидії цьому виду транснаціональної організованої злочинності як Урядом України, так і міжнародною спільнотою, яка активно стежить за послідовними та рішучими кроками України на шляху подолання цього ганебного явища, яке грубо порушує права і свободи співвітчизників. Незважаючи на те, що провідна роль у протидії торгівлі людьми належить безпосередньо правоохоронцям, без об'єднання зусиль усіх зацікавлених органів, урядових і неурядових організацій досягти позитивних зрушень неможливо. Лише завдяки спільній роботі у цій сфері

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

можна забезпечити належний захист прав і законних інтересів наших співвітчизників.

Проблемним аспектом щодо запобігання торгівлі людьми є відсутність національного механізму виявлення й адаптації постраждалих від торгівлі людей, що є потужним інструментом держави щодо попередження сучасних форм работоргівлі, поновлення і захисту прав жертв, а також їх реабілітації [8, с. 290].

Потребує прискорення прийняття в Україні нової Програми реалізації державної політики у сфері протидії поширенню торгівлі людьми, боротьби з незаконною угодою щодо людини на найближчі п'ять років, що має передбачити забезпечення балансу заходів, спрямованих на запобігання та протидію у цьому напрямі.

Транснаціональні зв'язки злочинних угруповань України з країнами СНД та злочинними організаціями далекого зарубіжжя використовуються для ввезення в Україну та транзит через її територію наркотиків, зброї та інших товарів.

Наприкінці ХХ століття значно посилюється потік наркотиків до нашої країни з країн далекого зарубіжжя, зокрема з регіонів Південно-Східної Азії. При цьому, як показує практика, прикордонна і митна статистика, територія України найчастіше використовується для транзитного перевезення наркотиків у Західну Європу.

Характерною рисою транснаціонального наркобізнесу є перетворення українського транзитного шляху на додаткову зону збуту контрабандних наркотиків.

За даними МВС України, протягом 2010–2011 рр. органи внутрішніх справ ліквідували понад 550 каналів збуту наркотичних засобів, зокрема, з незаконного обігу вилучено: 176,5 кг героїну, 82,8 кг марихуани, 41,6 кг кокаїну, 8,2 кг амфетамінів, 40,1 кг макової соломи, 5,3 л опію [9].

Розповсюдження наркоманії в нашій країні супроводжується різким зростанням рівня наркозлочинності. Збільшення кількості осіб, які зловживають наркотиками, та різке зростання цін на такі засоби створюють сприятливі умови для формування організованих груп, які причетні до нелегального наркобізнесу. Зокрема, за роки незалежності України (1991–2011 рр. включно) кількість щорічних злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків збільшилася майже у шість разів (з 11,3 тис. у 1991 р. до 56,8 тис. у 2011 р.), у т. ч. тих, що пов'язані зі збутом наркотиків, у 17 разів (з 1 тис. у 1991 р. до 16,9 тис. у 2011 р.), викритих утримувачів наркопритонів у 13 разів (з 162 у 1991 р. до 2150 у 2011 р.). Усього за період 1991–2011 рр. органи внутрішніх справ ви-

крили понад 800 тис. наркозлочинів, з яких 211 тис. пов'язаних зі збутом наркотиків [9, с. 3].

Необхідно термінове запровадження національної антинаркотичної політики, позитивні сторони якої можна було б взяти на озброєння, адже згідно із концепціями національної безпеки в деяких країнах наркотична загроза відноситься до основних внутрішніх загроз. Тим більше, в Україні, згідно із Законом України “Про основи національної безпеки України”, навіть саму можливість незаконного ввезення в країну наркотичних засобів віднесено, разом із поширенням наркоманії, до загроз національним інтересам і національній безпеці держави.

Потребує прийняття в Україні нова Програма реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, отруйних і сильнодіючих лікарських препаратів на найближчі п'ять років, що має передбачити: забезпечення балансу заходів, спрямованих на попередження та припинення незаконного розповсюдження наркотиків і зниження попиту на них; удосконалення порядку регулювання законного обігу наркотиків і протидії їх витоку в незаконний обіг; попередження незаконного споживання наркотиків; удосконалення методики лікування й соціальної реабілітації хворих на наркоманію; організацію дієвого митного і прикордонного контролю, припинення ввезення в Україну й транзиту через її територію наркотиків; забезпечення ефективного співробітництва України з іноземними державами та міжнародними організаціями в боротьбі з транснаціональним наркобізнесом; активну участь у розробленні нових міжнародних договорів у цій сфері, імплементацію наявних міжнародно-правових норм у національне законодавство України.

Також, хочеться звернути увагу й на транснаціональну злочинну діяльність у сфері незаконного обігу зброї.

За даними МВС України, наша держава є територією для транснаціональної злочинної діяльності у сфері незаконного обігу зброї та боєприпасів, адже частка злочинів проти громадської безпеки в загальній структурі злочинності у 2011 р. становила 2,6 % (було вчинено 11437 злочинів). Водночас у структурі злочинності проти громадської безпеки незаконне поводження із зброєю є найбільш розповсюдженим злочином й становить їх більшість. У 2002 р. цей показник становив 95,9 %, 2004 р. – 96,7 %, 2006 р. – 97,7 %, а у 2011 р. – 98,1 %. Отже, частка незаконного поводження із зброєю у структурі злочинів проти громадської безпеки зросла на 2,2 % [7; 9; 10, с. 192].

Наведені цифри свідчать, насамперед, про наявність певних проблем з виявленням цих злочинів, ніж про зменшення їх реальної кількості, враховуючи і високий рівень латентності, яким вони характеризуються.

Відповіддю на загрози, що несе в собі транснаціональна злочинна діяльність у сфері незаконного обігу зброї, та її небезпечні наслідки має стати завершення формування загальнодержавної системи контролю за транснаціональною злочинною діяльністю у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї, постановка її на чітку законодавчу нормативно-правову основу.

В останнє десятиліття в СНД з'явилися нові види організованих злочинів, насамперед у фінансово-кредитній сфері: підробка банківських чеків і кредитних карток, випуск і поширення незабезпечених цінних паперів, проведення незаконних операцій з переказу за кордон великих грошових сум, фіктивні банкрутства тощо.

МВС України приділяє велику увагу питанням удосконалення участі органів внутрішніх справ у міжнародному співробітництві. Відповідно до цього одним із основних завдань співробітництва є забезпечення ефективної участі підрозділів МВС України у міжнародному співробітництві й, в першу чергу, в боротьбі зі злочинами, що мають транснаціональний характер, а також використання світового досвіду й потенціалу міжнародного співробітництва для вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ.

Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю має передбачати: зміцнення законодавчої та нормативної бази участі МВС України в міжнародному співробітництві; забезпечення співпраці з іноземними партнерами; участь представників МВС України в заходах міжнародних правоохоронних організацій; участь у міжнародних миротворчих місіях та операціях; співробітництво у сфері підготовки поліцейських кадрів; кадрове забезпечення міжнародних зв'язків; наукове та науково-технічне співробітництво з іноземними державами; інформаційне забезпечення міжнародних зв'язків; упровадження позитивного досвіду міжнародного співробітництва.

Висновки. Підсумовуючи, хотілося б наголосити, що з метою ефективної протидії транснаціональній злочинній діяльності запропоновано продовжити реформування правоохоронної системи та приведення її у відповідність зі світовими правовими стандартами; здійснювати матеріально-технічне й кадрове забезпечення спецпідрозділів, які протидіють транснаціональній злочинності; створити інформаційний міжвідомчий банк даних, що містив би інформацію про транснаціональну діяльність; розширити участь вітчизняних правоохоронців у між-

народних і всесвітніх операціях (міжнародні контрольовані поставки, накопичення та реалізація даних про наміри міжнародних злочинних організацій); з огляду на Стратегію та План заходів Європейського Союзу в боротьбі з транснаціональною злочинністю, забезпечити подальшу інтенсифікацію співробітництва між Україною та Європейським Союзом у цій сфері, адаптацію національного законодавства до законодавства Європейського Союзу; організувати проведення широко-масштабного соціологічного дослідження латентності транснаціональної злочинності в Україні.

Список використаних джерел

1. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність : [монографія] / М. Г. Вербенський ; МВС України. Дніпропетровський ДУВС. – Дніпропетровськ : “Ліра ЛТД”, 2009. – 355 с.
2. Шеслер А. В. Влияние глобализации на организованную преступность / А. В. Шеслер // Вестник Владимирского юридического института. – 2009. – № 2. – С. 157–163.
3. Злочинність в Україні. Основні показники стану та структури злочинності за 2001–2011 роки : стат. зб. – К. : ВПЦ МВС України, 2012. – 201 с.
4. Аналітичний огляд МВС України / Укрбюро Інтерполу. – К., 2010. – 29 с.
5. Кузьмін Р. Р. Господарсько-правовий механізм декриміналізації економіки України [Текст] : [монографія] / Р. Р. Кузьмін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2011. – 376 с.
6. Галустян Ю. М. Торгівля людьми як соціальна проблема сучасності: погляд експертів / Ю. М. Галустян // Співробітництво держав та громадськості з питань протидії торгівлі людьми / під ред. О. М. Бандурка. – К., Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 13–17.
7. Стан та структура злочинності в Україні. Статистика МВС України за 2005–2010 рр. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/170319;jsessionid=A731C5052445AA6858DFFCB154356D82>.
8. Небитов А. А. Загальні засади торгівлі людьми в Україні / А. А. Небитов // Митна справа. – 2010. – № 6. – Ч. 2. – С. 289–299.
9. Карпенко Є. М. Запобігання незаконному обігу наркотичних засобів міжнародними правоохоронними організаціями (на матеріалах Інтерполу та Європолу) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Є. М. Карпенко ; НАВС. – К., 2011. – 19 с.
10. Міняйло Н. Є. Транснаціональна злочинна діяльність у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї / Н. Є. Міняйло // Наук. вісник Нац. акад. внутр. справ. – 2011. – № 4. – С. 190–195.

Статья посвящена рассмотрению тенденций транснациональной преступной деятельности. Дана криминологическая характеристика и определены основные направления предупредительной деятельности по транснациональной преступности в сфере хозяйственной деятельности, торговли людьми, незаконного оборота наркотических средств и оружия.

The article is devoted to the examination of the transnational criminal activity trends. The criminological characteristics is given and the main directions of the preventive activities of transnational crime in the economic activity sphere, human trafficking, illicit drugs and weapons trafficking are determined.

Стаття надійшла до редакції журналу 26 квітня 2012 року.